

HİKÂYE ANLATIMI OLARAK GÖRSEL SANATLARDA FAUST

Cumhur Okay ÖZGÖR*

Özet

Orta Çağ'da söylencelerden, halk oyunlarından, XIX. ve XX. yüzyıla Goethe ve Mann gibi birçok yazarın ölümsüzleştirdiği Faust, şeytanla anlaşma öyküleri, en popüler, en önemlilerinden biri olmuştur. Alman halk destanı, kukla oyunu ya da gerçekten yaşadığına inanılan biri olarak öyküsü dilden dile dolaşmış ve Faust evrensel bir destan haline gelmiştir.

Değişen düzenin, insan doğasının metamorfik bir anlatısının aktarıldığı Faust, özellikle anlatı sanatı için önemli bir kaynak haline gelmiştir. Edebiyatta birçok yazar, Faust'un öyküsünü özgün bir dille anlatır. Edebi eserler zamanla diğer sanat dallarını da etkilerken, özellikle plastik sanatlar Faust konusuna direkt ya da örtük bir biçimde yönelmiştir. Faust hikâyelerinden öykünen ressamlar ve daha sonrasında yönetmenler için öyküde geçen karakterler ve onların öyküsü önemli bir mirastır. Görsel olarak, resim, sinema, fotoğrafçılık ve heykel gibi çeşitli sanat dalları, Faust, Mefisto (Mephisto) ve Gretchen ilişkisi üzerine oldukça etkileyici eserler üretmiştir. Resim sanatında, Gabriel Von Max, Kothe Kollwitz, Delacroix, Rembrandt, Dali, Redon, Rossetti; heykel sanatında, Mark Antokoloski, Gustav Eberlie, Eugene Antoine Aizelin gibi sanatçılar; sinemada ise Murnau, Szabo, Sokurov ve Svankmajer gibi yönetmenler Faust öyküsünü görselleştirmişlerdir. Bu çalışmada sinema, resim, heykel, fotoğrafçılık ve video sanatı gibi çeşitli disiplinlerin Faust yorumlamaları üzerine görsel karşılaştırmalar yapılmış, edebi disiplinlerden görsel yorumlamalara Faust'un farklılıkları, gelişimleri, dönüşümleri, Faust öyküsünde yer alan karakterlerin analizleri günümüzde de popüleritesini kaybetmemesinin başlıca nedenleri üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Faust, Goethe, Şeytanla Anlaşma, Görsel Sanatlar

FAUST IN VISUAL ARTS AS STORYTELLING

Abstract

From medieval, in stories, theater plays to XIX. and XX. Faust, which has been immortalized by many writers such as Goethe and Mann in the 16th century, is one of the most popular and most important story about the deal with the devil. Faust, a metamorphic narrative of the changing order, human nature, has become an important resource for narrative art in particular. Many writers in literature tell the story of Faust in an authentic language. While literary works influenced other branches of art in time, especially plastic arts directed directly or implicitly to Faust. As a visually, artists for the art of painting, cinema, photography, and sculpture have produced impressive works on the relationship between Faust, Mefisto (Mephisto) and Gretchen. In painting, artists such as Gabriel Von Max, Kothe Kollwitz, Delacroix, Rembrandt, Dali, Redon, Rossetti; Mark Antokoloski, Gustav Eberlie, Eugene Antoine Aizelin; In cinema, directors such as Murnau, Szabo, Sokurov, and Svankmajer visualized the Faust story. In this study, visual comparisons on Faust interpretations of various disciplines such as cinema, painting, sculpture, photography and video art will be made. In the presentation, Faust's

* Doç. Dr., Balıkesir Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Resim Bölümü, kaedeoky@hotmail.com

transformations from literary disciplines to visual interpretations, the analysis of the characters in the history of Faust and the main reasons for not losing its popularity today will be emphasized.

Keywords: Faust, Goethe, Deal With Devil, Visual Arts

Giriş

“Biz neredeysek, cehennem oradadır/Cehennem neredeyse, biz de orada olmak mecburiyetindeyiz”¹.

-Mephistopheles

XVI. yüzyıldan günümüze tiyatro, halka açık sahne oyunları, kukla gösterileri; anlatılar, şiir, tekerlemeler; resim, edebiyat, opera, fotoğrafçılık, heykel, sinema, moda ve popüler kültür (diziler, video oyunları, animeler...) şeytanla anlaşma öyküsü olan Faust'u merkeze almaktadır. En bilinen eserlerden biri olan Faust, Avrupa kıtasından Amerika'ya popülaritesini koruyan Almanların ulusal destanı olarak kıtalararası şöhrete sahip olmuştur. Faust hikâyeleri çeşitli versiyonları ile birlikte on bini aşkın çalışmayı bulurken, toplam yapıt sayısı 13. 211'dir (Watt, 2016, s. 348). Şeytanla anlaşma trajedisinin anlatıldığı kompulsif hikâyede Faust, günümüze gelene kadar çok fazla değişim geçirerek yeni fenomenler doğurmuştur. Özet olarak değerlendirmek gerekirse, gelişimin trajedisi olarak bilginin cezalandırılması merkeze alınır. Pandora'nın kutusu, bilgi ağacı, Adem ve Havva'nın yasak elma mitlerinde olduğu gibi, öğrenme ve bilgi edinme tutkusunun lanetlenmesi Faust hikâyesinde karşımıza çıkar. Faust öyküsü, çok sayıda esere de referans olmuştur. Örneğin, Mary Shelley'nin *Frankenstein* öyküsünde ve John Milton'un *Kayıp Cennet*'inde Faust'un merkeze aldığı konu işlenir: Bilginin cezalandırılması. Frankenstein öyküsünde, bilimsel anlamda güç kazanma istemi Victor Frankenstein'i Faust'a yaklaştırır (Dovenport, 2005, s. 231). Shelley, yaradılışı sapkınlık olarak ele aldığı için bu noktada Goethe'den ayrılır. Victor karakteri de Faust gibi ölümsüzlüğü, dirilişi arayan bir doktordur. Faust karakterinden farklı olarak, genç olan Victor, tıpkı Faust gibi, kendisini bilime adar. Babasına, sevdiğine ve arkadaşlarına yabancılaşır. Faust da kendisini odasına kapatıp yasak olanın peşine düşmüş bir karakterdir. Geç dönem (Goethe'nin Faust'u) öykülerindeyse yüksek bir entelektüel noktaya erişmiş olan Faust, gençleşerek aşk, cinsellik gibi bastırılmış olduğu duyguları kariyerine, hayatına tercih eder ve bu noktada öykü bastırılmış olanın geri dönüşüne, gizli benliğin ortaya çıkışına ve dünyevi cennetin çekiciliği ile yoldan çıkan ruhun sonsuz lanetlenme hikâyesine dönüşür.

Edebiyat ve Faust

Antik çağlardan günümüze şeytan, cehennem, insanoğlunun kandırılması, şeytanla yapılan anlaşmalar ve iddialar kutsal kitaplardan mitolojiye geniş bir yelpazede ilgi duyulan anlatılar sunar. Kutsal kitaplarda dünyanın oluşumu şeytanla Tanrı'nın girdiği bahse dayandırılır. Adem ve Havva'yı yılan kılığında caydıracak şeytan yine Kabil'in de öz kardeşini öldürmesine neden olacaktır. Günümüze gelene kadar asırlardır şeytanla anlaşma temalı öykülerde ise şeytan farklı coğrafyalarda, farklı biçimlerde özellikle yazın dünyasında kurgu olarak ortaya çıkmıştır. Örneğin James Hogg'un, *Bağışlanmış Bir Günahkarın Özel Anıları ve İtirafı* kitabı, İskoçya'da, William Beckford'un *Vathek*'i Doğu coğrafyasında, Matthew Lewis'in *Keşiş*'i İtalyan manastırında şekil bulan şeytanla anlaşma öyküleridir. Şeytan bu öykülerde kimi zaman rahibe, kimi zaman da kısa boylu bir Arap cini kılığında girecektir. Çeşitli coğrafyalardan çıkan, o döneme eleştiri sunan çok sayıda şeytanla anlaşma öyküsü yazılmıştır.

¹ Watt, 2016, s. 71

Şeytanla anlaşma öykülerinin anlatıldığı eserlerden en önemlileri:

Wolfenbüttel Faust El Yazmaları (1480–1540)

Johann Georg - Dr. Johann Faust'un Hikâyesi (1587)

Christopher Marlowe - Doktor Faustus (1604)

James Hogg – Bağışlanmış Bir Günahkarın Özel Anıları ve İtirafı (18. Yüzyıl)

Matthew G. Lewis - Keşiş (1796)

William Beckford - Vathek

Johann Wolfgang von Goethe - Faust (1808)

Charles Robert Maturin - Gezgin Melmoth (1820)

Washington Irving - Şeytan ve Tom Walker (1824)

Ivan Turgenev - Faust (1855)

Estanislao del Campo - Fausto (1866)

Thomas Mann - Doktor Faustus (1947)

Stephen Vincent Benét'in kısa öyküsü The Devil ve Daniel Webster (1937)

Oscar Wilde - Dorian Gray'in Portresi (1891)

Robert Nye - Faust (1980)

John Banville - Mefisto (1986)

Terry Pratchett - Eric (1990)

Michael Swanwick - Jack Faust (1997)

İra Lewin – Rosemary'nin Bebeği (1967)

Fernando Pessoa - Şeytan'ın Saati

Şeytanla anlaşma hikâyelerinden en bilineni şüphesiz Faust'tur. Faust öykülerinin karakterlerinde eserin üretildiği sosyokültürel durumlar içinde büyük değişimler söz konusudur. Örneğin, ilk öykülerde Faust cezalandırılmaz ve tövbe ederek şeytandan kurtulur. Geç dönemdeki Faust öyküleri daha karamsardır. Eserin sonunda Faust, işkence, ıstırap içerisinde, korkunç bir şekilde can verir. Erken dönem kurgusal öykülerinde Faust, ruh çağırıcı, kahin, falcı ve heretik bir şarlatan, düzenbaz bir portreyle çizilir. Goethe'nin öyküsüyle beraber daha saygın bir kimliğe bürünecektir.

Faust'un, tarihi bir kimlik olarak 1478-80 yılları arasında doğduğu tahmin edilmektedir. XVI. Yüzyılda gezgin sihirbaz George (George Faust) üzerine atıfta bulunan çok sayıda kaynak bulunur. *Faust/faustus*, kelime anlamı olarak Latince şanslı, talihli; Almanca, yumruk manalarına gelir. Faust'u yoldan çıkaran *mephisto/mephistophilus* ise *mephost*, Latince keskin, kükürlü, pis kokulu, *tophel* de Yunanca, ışığın dostu olmayan, İbranice'de ise, yalancı kökenlerinden gelir (Watt, 2016, s. 23). Faust'un tüm öykü boyunca yanında yer alan Mephisto, dış görünüş olarak boynuzlarından, kuyruğundan ve yarasa kanatlarından kurtulmuştur. İlk hikâyelerde kırmızı bir şarlatan gibi tasarlanan Mephisto, özellikle Goethe'nin eseriyle, artık bir beyefendi görüntüsündedir. Bu yönüyle daha modern bir görünüme sahip olan şeytan, öyküyü de gerçekçi kılacaktır. Mephisto'nun fiziksel özellikleri dönemsel olarak farklılıklar gösterebilir. Örneğin, Dostoyevski, Mann ve Connor topal

şeytan figürünü ölümsüzleştirmişlerdir. Goethe'nin antagonistik öyküsünde modern bir görüntü sunan Mephisto'nun popülerliği artmış, metnin asıl kahramanına doğru dönüşmesine neden olmuştur. Teolojik olana sırt dönmüş, dünyevi dünyanın temsilidir Mephisto. Faust ve Mephisto'nun hikâyesi yüksek kültürden popüler kültüre değin farklı mecralarda karşımıza çıkar. En bilindik örnek ise günümüze kadar popülaritesini koruyan bir klasik olan, genç Goethe'nin kaleminden çıkmıştır.

Spekülatif olarak ilk kez 1587'de Johann Spiess tarafından Faustbuch yani Faust kitabı *Dr. Johann Faust'un Hikâyesi* adıyla yayımlanır ve sadece iki yılda, on altı Almanca versiyonu çıkar. Kanıyla sözleşme imzalama miti *Dr. Johann Faust'un Hikâyesi* kitabında kullanılır ve Rönesans keşif ruhu ile Protestanlığın reform düzeyindeki muhalif tutumunu simgeler (Shattuck, 2014, s. 109). Marlowe'un 1593'te yazdığı *Doktor Faustus*, daha teatraldır. Faust, Mephisto'dan uçabilmeyi ve görünmez olmayı talep ederken, öyküde yer alan palyaçolar, sihirbazlar ve komik görünümlü iblisler Bahtin'in *Rabelias ve Dünyası*'nı hatırlatır. Kuru kafa, kitaplar ile Çalışma Odasındaki Aziz Jerome (Caravaggio, Dürer...) resminin benzeri bir mekan Marlowe'un Faust'unda ana sahnede betimlenir. Benzer bir manzarayı ise makrokozmoz işaretini anımsatan bir işaretle çalışma odasında çalışan Rembrandt'ın Faust resminde görürüz.

Görsel 1: Rembrandt - Faust (1652) 20.8 x 16 cm. Baskı Rijksprentenkabinet/Hollanda

Görsel 2: Caravaggio - Çalışma Odasındaki Aziz Jerome (1605) 112 cm x 157 cm. TÜYB Galleria Borghese-Roma/İtalya

Alman oyun yazarı Lessing'in Faust oyununda ise Faust, şeytanla sözleşmesi nedeniyle lanetlenmez ve kurtulur (Shattuck, 2014, s. 110). Lessing'ten sonra Goethe Faust'u şarlatandan bir bilim adamına yüceltecektir. Faust öyküleri o dönemin sosyokültürel şartlarına, yaşanan gelişmelere göre değişiklikler gösterirken, ilk örnekleri Orta Çağ toplumunun feodal yapısını yansıtır. Bunun yanında Goethe'nin Faust'u romantizm akımının izlerini taşır.

Goethe ile birlikte Faust miti, felsefe ve tıp alanında akademik kariyer yaptıktan sonra yozlaşarak heretik büyüye, geleceği gören bir teoloji öyküsüdür (Russell, 2001, s. 75). Kısacası Faust, ilk öykülerdeki ilkel Faust'a doğru evrilmektedir. Teolojik şeytanı yazınsal bir karakterle ete kemiğe büründüren yine Goethe olmuştur. Mephisto, toplum eleştirmeni, kısmen laik, yargılayıcı ve insanları yönlendirebilme yetisi ile kurnaz bir karakter olmuştur. Goethe'nin gençliğinde yazdığı "urFaust" yani ilkel Faust en beğenilen eseri olurken yaşlılığında kaleme aldığı Faust öyküsü ise daha

karmaşıktır. Lisselotte Dieckmann'a göre Goethe'nin kurgusu simgesel ve mistiktir. Mitolojik bir karakter olarak Helen ve gerçek bir kişilik olarak Faust bir tiyatro, sahne oyunundan çok bir destana veya sanat mitine daha yakındır (Watt, 2016, s. 255). Goethe, Faust öyküsünü oluştururken Alman anlatılarından ve resim sanatından da oldukça etkilenecektir. Goethe, Fuseli'nin Kabus baskılarını ilk kez 1782'de sergilenmeye başlandığı Leipzig Fuarında görür ve bu resim serisi ona ilham verir (Dovenport, 2005, s. 280).

Goethe gibi Thomas Mann'ın da Doktor Faustus romanı popüler olacaktır. Goethe'den farklı olarak Mann, sanat dünyasını sahne olarak seçecektir. Thomas Mann'ın Doktor Faustus'unda Faust karakteri Adrian ismiyle vücut bulan bir müzisyendir. Adrian, tutkularının esiri olarak herkese yabancılaşmış bir haldedir. Mann'ın Mephisto'su ise dolandırıcılıktan, entelektüele, bulaşıcı hastalık taşıyan birinden teoloğa, Orta Çağ uzmanından kadın tacirine, başarılı bir işadamından bir caniyeye dönüşerek, Adrian'ın zihinsel durumuna uygun olarak kılıktan kılığa girecektir (Russell, 2001, s. 430). Goethe'nin Mephisto'su alaycı, pesimist, yıkıcı bir karakterken, Mann bu rolleri Adrian karakterine atfeder. Mann'ın şeytanı romantik ve iyimserdir. Adrian'a sunduğu ilham ve ölümsüz bir eser olacaktır. Thomas Mann, Faust ve Mephisto'nun aslında aynı kişi olduğunu söyler (Watt, 2016, s. 318).

Goethe'den Mann'a Faust yazın dünyasında olduğu kadar güzel sanatlarda da popüler bir konu olmuştur. Trajedinin ele alındığı en önemli sergilerde izleyicisiyle buluşurken 200 seneden fazla zamandan kalma eserler, objeler sergilenmiştir. Bu sergilerden, 1948'de Marburg Üniversitesi Goethe yıldönümü sergisi ve 1979'da Düsseldorf'da Goethe müzesinde Faust koleksiyoncusu Anton Köppenbergenin koleksiyon parçalarının sergilendiği 2018 Faust sergisi örnek olarak verilebilir.

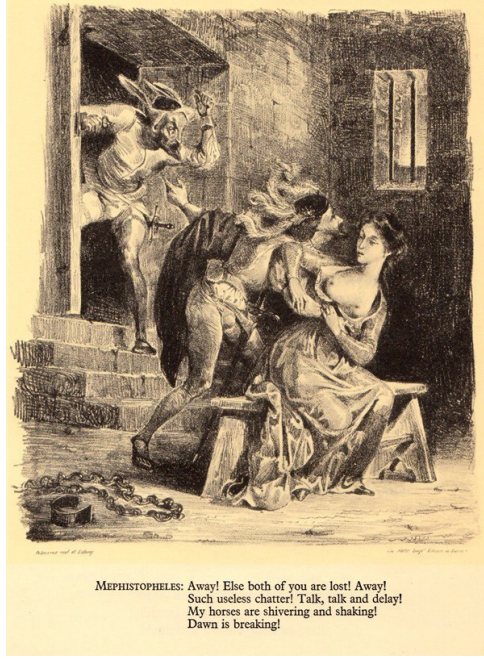
Görsel Sanatlarda Faust

Resim, heykel, tiyatro, fotoğrafçılık ve sinema gibi çeşitli sanat dalları özellikle Mephisto ve Faust ikilisini ve Goethe'nin Faust'unda yer alan Gretchen trajedisini betimleyecektir. Öykünün en dramatik anlarının anlatıldığı bölümde kiliseye can-ı gönülden bağımlı fakir ve iffetli Gretchen'in, Mephisto yardımıyla, Faust tarafından kandırılması ele alınır. Yoksul Gretchen'in gözünü pahalı mücevherlerle ve büyüler yardımıyla elde eden Faust, sonrasında hamile bıraktığı Gretchen'i ölüme terk edecektir. Faust okuduğu tüm kitaplarda aslında ihtiyacı olduğu gücün bilgide değil sevgi ve şefkatte olduğunu anlayamaz (Russell, 2001, s. 242). Faust istemeden de olsa, feodal dünyada egemen olan toplumsal cinsiyetçiliğin de etkisiyle, bir ailenin yıkımına² neden olacaktır. Modern öz bilinç ile Faust hayalci ve romantik kimliğinden uzaklaşarak ataerkil, orta çağa özgü bir feodal dönemin kapalı toplumunun gerçekleriyle yüzleşmek zorunda kalacaktır. Mephisto, Faust'un romantik doğa tapınmasıyla dalga geçer. Mephisto'ya göre, doğa, cinsellikten insandan her türlü çatışmadan arınmış bir haldedir. Bu durum açıkça Goethe'nin Romantizm'e eleştiri mahiyetindedir (Berman, 1998, s. 68). Para, cinsellik, güç, şöhret Faust'u büyüleyecek ancak; Mephisto istemeden Faust'un ruhuna yerleştiği şehvet ve bilgiçliğini yıkarak kalbini merhamet ve sevgiye açmasına vesile olacaktır. Faust'un öldürttüğü yaşlı çift Faust'un durmasına neden olacaktır. Birey üzerinden tüm insanlığın anlatıldığı şiirde Goethe, esasen Almanya'nın, Orta Çağ bağnazlığından (Reform, Alman Rönesansı, küçük prenslikler ile soyluluk arasındaki mücadele vb.) kurtulmak için verdiği ilk (ve son) büyük mücadeleyi sembolik olarak anlatır (Lukacs, 2011, s.191).

Faust'u resmeden en önemli ressamardan biri Eugene Delacroix olmuştur. Delacroix 1827'den sonra yaptığı Faust çalışmalarıyla trajediyi ölümsüz imajlara dönüştürmüştür. Faust ve Mephisto, masanın önünde, asimetrik bir figür ilişkisi içerisinde resmedilir (Görsel 3). Görsel 2 ve Görsel

² Faust, Gretchen'in abisini Mephisto yardımıyla kılıçla öldürür; Murnau'nun Faust filminde de Gretchen'in annesini zehirler. Gretchen, kendi çocuğunu öldürdüğü için çaresiz bir biçimde kendi idamını bekler ve sonunda yakılarak infaz edilir.

3'de görüldüğü üzere ışığı doğuran karanlık ilkesiyle siyah beyaz çalışmaları son derece çarpıcıdır. Sahnede iki karakter arasında çatışma aslında Tanrı ve Şeytan arasındaki hiyerarşiyi sembolize eder. Mephisto yüksek yerde dik, Faust eğik durur. Delacroix, şeytani olanı kostümdeki renklerle ve kıyafetlerle sembolize eder. Kırmızı, siyah, bordo perde, kötülüğün doktoru kucaklamak üzere olduğu etkisi yaratırken, pelerin, kılıç ve şapka Şeytan'ın kuyruk, toynak ve boynuzlarını sakladığı yeni kıyafetleridir artık (Verlag, 2018, s. 55).

Görsel 3: Faust ve Mephistopheles çalışmaları – Eugene Delacroix (1827)
(sol) Faust ve Mefisto 45.5 x 37.7 cm TÜYB The Wallace Collection-Londra/İngiltere
(sağ) Faust, Marguerite ile Hapishanede 38.6 x 27.2 cm. Litografi Victoria National Gallery Melbourne/
Avustralya

Bazı resimlerde Mephisto arka planda yer alır. Faust'u yönlendirirken aslında ön planda her zaman kendisi vardır. Şeytan'ın vücudu bazen yılan gibi kıvraktır; şekilden şekle girebilen, sürüngen bir hayvanla temsil edilir Mephisto. Faust ve Mephisto arasındaki ilişki simetrik. Kimlik rollerinde kutuplaşma, karşıt hareketler kötülüğün düalizmini temsil eder. Yatay, dikey, diyagonal metrik ve paralel kompozisyonlar içsel çatışmaları yansıtır. Gericault, Gretchen resminde barok bir etki yaratırken chiaroscuro (zıtlık) ilkesinden faydalanır (Görsel 4). Gretchen'in ölümü beklediği zindan ayrıca karakterin karanlık iç dünyasını bizlere de yaşatır. Holst ise Alice Harikalar Diyarı'nda benzeri bir dünya sunar (Görsel 5). Kalabalık kompozisyonda şeytani varlıkların arasında saflığı temsil eden beyaz kıyafeti (kalbinin olduğu kısım) kanlanmış bir Gretchen dikkat çeker. Ön-Raffaelloculuk akımının kurucularından Rossetti ise sepya renklerle Faust ve Gretchen'in karşılaşmasını betimler (Görsel 6). Karşı koymaya çalışan Gretchen ve arka planda karanlıkta kalmış Mephisto ile Rossetti, Faust'u mitolojik öğeleri ile ele almış ve bu çarpıcı resmi yapmıştır.

Görsel 4: Theodore Gericault – Gretchen, Dizlerinin Üstündeki Ölü Çocuğuna Zindanda Yas Tutuyor (1824) 24.3 x 18.3 cm. Kağıt Üzerine Karışık Teknik M. Gobin-Paris/Fransa (Özel Koleksiyon)

Görsel 5: Theodor von Holst – Goethe'nin Fantezisini Temel Alan Faust (1810-1844) 1116 x 757 mm. TÜYB. Tate-Londra/İngiltere

Görsel 6: Dante Gabriel Rossetti - Faust ve Margarete Zindanda (1856) 17.8 x 12 cm. (Özel Koleksiyon)

Dali (Görsel 11), Redon (Görsel 9), Lautrec (Görsel 8), Kollwitz (Görsel 10) ve Beckmann (Görsel 12), gibi ressamlar Faust konusunu kendi sanat dilleriyle işlemişlerdir. Kollwitz'in (Görsel 10) spesifik desenlerinde olduğu gibi Gretchen melankolik bir duruşla lekesel resmedilmiştir. Beckmann (Görsel 12) ise, nesnelerin yer yaratma gücünden faydalanır. Keskin kenarlı dış konturlar, kendi imajlarını oluşturan bir dramatik, ironik, mesafeli, varoluşsal sanatsal dil oluşturur. Redon (Görsel 9) daha masalsi bir dünya betimlerken, Lautrec (Görsel 8), teatral, kabareyi andıran bir atmosfer oluşturur. Dali'nin Faust'u (Görsel 11) daha çok çizgiseldir.

Görsel 7: Gabriel Von Max – Faust ve Gretchen Bahçede (1869) 58 x 44 cm. TÜYB Özel Koleksiyon (Basel)

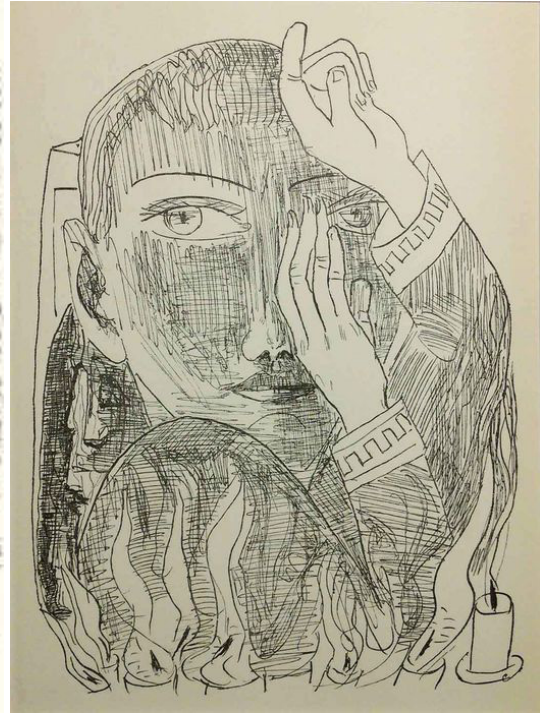
Görsel 8: Henri de Toulouse Lautrec - Faust Opera (1893) 36.2 x 26.5 cm. Litografi Özel Koleksiyon (Worcester)

Görsel 9: Odilon Redon – Faust ve Mefisto(1880) 400 × 320 mm. Litografi Özel Koleksiyon (K. Braude Memorial Collection)

Görsel 10: Kathe Kollwitz - Gretchen (1898) 25.9 x 21.2 cm. Litografi, Kupferstich-Kabinett, Dresden/Almanya

Görsel 11: Salvador Dalí – Kitap Okuyan Faust (1969) 38,1 x 27,9 cm. Gravür (Özel koleksiyon)

Görsel 12: Max Beckmann – Faust (Faust serisi) (1943) Kara Kalem Özel Koleksiyon

Görsel 13: Julia Margaret Cameron - Gretchen (1870-1874) 349 x 262mm Fotoğraf V&A's Koleksiyon

Görsel 14: Stukenbrok Blick - Gretchen (1906-1912) Renkli Fotoğraflama Özel Koleksiyon

Görsel 15: Antonio Tantarini - Faust ve Gretchen (1864) 130×74×83.5 cm. Mermer Galleria d'Arte Moderna - Milano/İtalya

Görsel 16: Augustus Saint Gaudens - Eva Rohr (1872) Mermer 47.3 x 23.5 x 16.5 cm. Özel Koleksiyon (Allan H. Smith)

Görsel 17: Eugene Antoine Aizelin – Margarete (1821-1902) 69 x 20.5 x 27 cm. Bronz Özel Koleksiyon
Görsel 18: Louis Alexandere Lefevre Deslongchamps - Margarete Kilisede(1878) 76 x 67 x 57 cm. Bronz
Park van Tervuren Parkı/Belçika

Görsel 19: Mark Antokolski – Mephisto (1883) 94×34 cm. Mermer Rus Devlet Müzesi/Rusya

Görsel 20: Pierre Eugene Emile Hebert - Mephisto (1855) 45 cm. Bronz Özel Koleksiyon

Görsel 21: Gustav Eberlein - Faust ve Mephisto (1902) Mermer Roma/İtalya

Görsel 22: Marc Quinn - Faust 59.7 cm. (1988) Karışık Malzeme (Balmumu vb.) Özel Koleksiyon

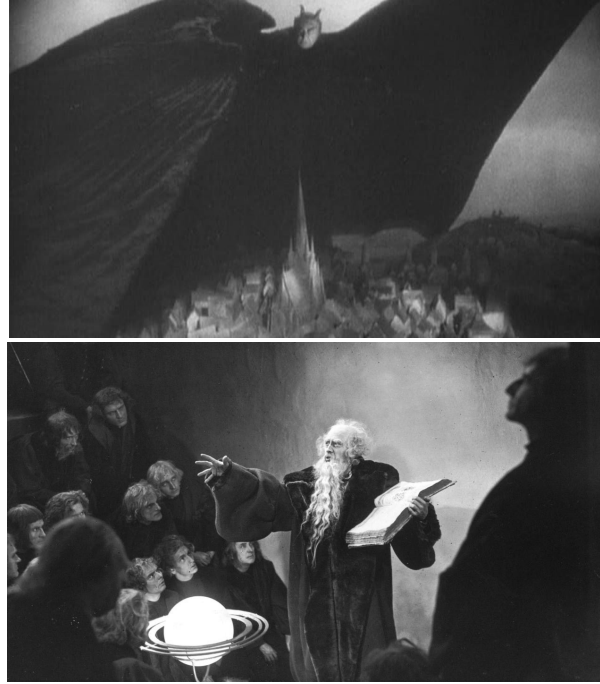
Fotoğrafçılık ve Heykel sanatında ise sanatçılar Gretchen'in duru güzelliğini yansıtırılar (Görsel 13-18). Mermer, bronz gibi sert materyallerde Gretchen'in pamuksu, naif kimliği saklıdır adeta. Özellikle heykelerde işlenen bir diğer tema da Faust ve Mephisto (Görsel 19-22) olacaktır. Faust ve Mephisto ise Gretchen' nazaranda daha sert, sivri bir kompozisyon oluşturur. Gretchen'in yuvarlak formu Faust ve Mephisto'da daha çok üçgen ve kare olarak karşımıza çıkacaktır.

Sinema sanatında ise Faust gerek aynı isimle gerekse örtük anlatımlarla son derece popüler bir konu olmuştur. F.W. Murnau'nun Faust-Bir Alman Folkloru adlı siyah filmi özünde Goethe'nin eserine en

yakın öykü oluşturmuştur. Filmde Mephisto küçük kasabaya vebayı³ musallat ederek Faust'u kandırır ancak; filmin sonunda Faust melek Cebrail'e dönüşerek Mephisto'yu "sevginin gücü" ile alt eder. Murnau, dışavurumcu filmde Caspar David Friedrich'in manzaralarını pitoresk olarak filme adapte etmekten de geri kalmaz. Filmde yer alan aşırı dindar halk ve veba ayrıca o dönemin Almanyasını köktenci bakışını simgeler. Szabo, Mephisto filmini tiyatro dünyası üzerinden Nazi çılgınlığı içerisinde yansıtır. 2. Dünya Savaşı sırasında tiyatrocunun Hendrik bir tiyatro oyunu sırasında o dönemin Alman başbakanının sempatisini kazanır. Yoldaşları, meslektaşları bir bir yakalanan ve öldürülen Hendrik, yaşamını ve sanatını idame ettirebilmek için erke boyun eğecek sanatını egemen güçlerin istekleri doğrultusunda gerçekleştirecektir. Kendini Mephisto sanan Hendrik filmin sonunda aslında diktanın sahne ışıkları altında bir oyuncu, piyon olduğunu öğrenir. Bu yönleriyle film, Rus Devrimi'ni de yansıtır. Rus sanatçılar da sanatını devlet kontrolünde icra ettiği sürece maddi manevi destek görebilmekteydiler. Hendrik'in ormana götürülüp ortan kaldırılan arkadaşı, Orwell'in Hayvan Çiftliği öyküsünü çağırıştır (Görsel 25).

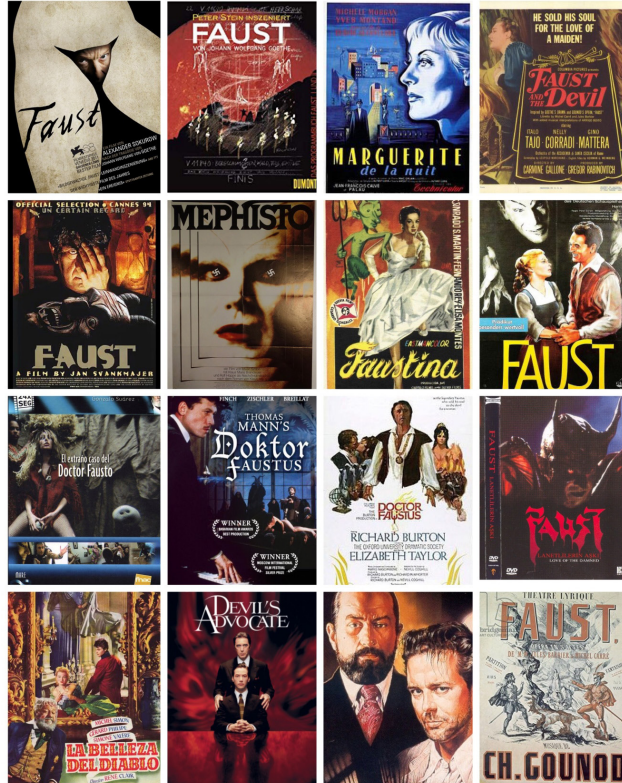

3 *Faust öykülerinde vebanın ortaya çıkması yoktur. Hatta insanlar bayram arifesinde sokakta mutlu betimlenir. Bu açıdan Murnau, öyküye yaratıcı bir yenilik katar.*

Görsel 23: (üst) C.D. Friedrich - Ayın Önündeki İki Adam (1825) 34.9 x 43.8 cm TÜYB Metropolitan Sanat Müzesi-New York/Amerika

Görsel 24: (alt üç görsel) F. W. Murnau – Faust: Bir Alman Hikayesi (Faust: Eine Deutsche Volkssage) (1926) 107 Dakika, Siyah-beyaz

Görsel 25: Sokurov ve Svankmajer gibi yönetmenlerin kamerasından Faust'un yer aldığı filmler.

Sonuç Yerine

Gerek görsel, gerek ritmik, gerek karma, gerekse fonetik sanatlar olsun Faust, bütün sanat dalları için önemli bir kaynak olmuştur. Puşkin'in, modern yaşamın *İlyada'sı* olarak adlandırdığı Faust, Orta Çağ'daki feodal düzenin yıkılışını yansıtır (Lukacs, 2011, s. 187). Edebiyat'ın izinden, ressamlar ve fotoğrafçılar, Doktor Faust'u daha çok çalışma odasında ya da Gretchen ile zindanda sahnelemişlerdir. Faust'un, Gretchen ile zindandaki sahneleri çok çarpıcıdır çünkü çok önemli bir klişe ters düz edilmektedir. Goethe'nin Faust'u, Orta Çağ şövalyelerinin şatoda hapsolan prensesi kurtarma klişesinin tam tersidir. Dünyadaki aksaklıkları giderme, kötülükleri, hastalıkları yok etme hayalleriyle Mefisto sayesinde gençleşen, gücü eline alan zinde ve yeni bir bedenle harekete geçen Faust, yıkımın karanlık prensi olacaktır. Faust, şövalyelerin aksine Gretchen'in hem madden hem de manen hapsolmasına sebep olur. Tragedyanın en önemli dinamiklerinin yansıtıldığı bu sahneler, Faust'un da ölümsüz bir imaj olarak görünür hale gelmesi açısından son derece önemlidir. Yüzyıllar boyunca Faust ve Mefisto, dönemin önemli sanatçıları tarafından görselleştirilmiş ve düşünsel imajından sıyrılarak gözle görülür bir hale gelmeye başlamıştır. Görsel sanatlarda olduğu kadar karma sanatlar da Faust imgesine alt metin olarak ya da açıkça yer verir. Sinema sanatında yönetmenler, şeytanla anlaşma konusuna, dolayısıyla Faust'un dramasına beyazperdede diğer sanatçılar gibi başvurmaktan geri kalmazlar. Sinema, bu açıdan sanat dallarının bir kolajı biçimindedir. Tiyatro, resim, heykel ve edebiyat gibi sanat dallarındaki Faust örnekleri filmlerde referans olarak kullanılır. Örneğin, Şeytan'ın *Avukatı* ve *Angel Heart* filmleri Şeytan'ı film boyunca gizleyen, örtük biçimlerde sunan başarılı yapımlardan olmuşlardır. Şeytan'ın *Avukatı* filminde Al Pacino John Milton ismini kullanır. Milton, *Kayıp Cennet* öyküsünün yazarının ismidir. Filmin sonunda şeytan olduğunu öğrendiğimiz sahnede yaptığı "Cennette köle olacağıma, cehennemde kral olurum" tiradı direkt *Kayıp Cennet* öyküsünden alıntıdır. Filmde ayrıca Milton ile son konuşmanın yapıldığı sahnede de kullanılan heykel tasarımı ise Frederick Hart'ın *Ex Nihilo* adlı çalışmasıdır. *Angel Heart* filminde ise Robert De Niro Louis Cyphre ismini kullanır. Lucifer'in anagramı olan bu isimle, uzun tırnakları ve Harry Angel ile yaptığı kontrat ile şeytanı sembolize ettiği kabul edilebilir.

Faust öyküleri maddesel dünyanın ikiyüzlülüğü kurgu karakterlerin iki kişiliğine dönüştürmüştür. Body filmleri gibi örneklerini de nitelendirebileceğimiz bu öykülerde iyi-kötü, optimist-pesimist, siyah-beyaz şeklinde Faust ve Mephisto ilişkisini görebiliriz. Bu ilişki Almanların karakterine atfedilen iki kişiliğine de son derece uymuştur. Alman öyküsü Faust'un düalizmi, sinemada *Praghi Öğrenci* ve *Dr. Caligari* filmleri ile karşımıza çıkarken Hoffmann öyküleri ve Poe'nun öykülerinde olduğu gibi yer almıştır (Dovenport, 2005, s. 386). Popüler sinemada *The Sunset Limited*, *Se7en*, *The Big Kahuna*, *Naked*, *Something the Lord Made* gibi filmlerde, *House of Cards* gibi dizilerde sembolik olarak Faust ve Mephisto olarak bölünmüş karakterler yer alır. Alman kimlik figürü olarak stilizasyonu çoğu kez ustaca eylem adamı olarak yücelterek maneviyata meydan okuyan Mephisto karakteri Nietzsche'nin üstün insanından ilham olan nesnel dünyanın arzulara dayalı düzenine eleştiri getirir. Filmlerde sembolize edilen Mephisto'yu kendine hakim katı dünya anlayışı ile etkisiz kılarken diğer yandan Mephisto'nun soğuk nihilizmini Faust'un idealist anlayışıyla dengeler (Goethe, 2011, s. 17). Nietzsche'nin üstün insanını merkeze alan en iyi örnek de Hitchcock'un *Rope* (İp) filmi olacaktır. Anti-idealist kapitalist dünya düzenini eleştirmeni, mesihi olarak işlev görür. Filmde, benliğin yıkımı ile gelişimin ayrılmaz parçasıyla alenen simgesel kapitalist olan iki karakter, üstün insan olduğu düşüncesiyle bir arkadaşını öldürür.

Popüler kültür, Faust'un acı kaderini görselleştirmekten geri kalmaz. Türün sıkı takipçileri açısından iblis ile anlaşma, çeşitli güçlere sahip olma miti son derece ilgi çekici durumdadır. Örneğin, Örümcek Adam'ın örümcek tarafından ısırılması ya da deneylere maruz kalan *Deadpool* gibi çizgi roman karakterleri temel olarak bir anlaşma yapmışlardır. Son dönem çizgi roman uyarlamalarından

da görebileceğimiz üzere anti-kahramanların daha çok popüler hale gelmesi, Doktor Faust'un trajedisini akıllara getirir. Çizgi romanlar (*Spawn, Ghost Rider*), animeler (*Berserk, Kuroshitsuji* ve *Gankutsuou*), video oyunları (*God of War*), kısa filmler ve reklamlarda (*Beat the Devil* ve *Super Bowl*) da benzer şekilde Faust/şeytanla anlaşma hikayeleri sıklıkla kullanılır. Faust, dolayısıyla şeytanla anlaşma konusu, Mefisto'nun dünyevi zevkler ile insanlığı aldattığı hikayeler her dönem takip edilen ve sevilen eserler olmaya devam edecek gibidir.

Kaynakça

- Berman, M. (1998). *Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor* (Ü. Altuğ, B. Peker, Çev.), 1. Basım. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Dovenport, R., (2005). *Gotik*, 1. Basım. Ankara: Dost Kitabevi.
- Goethe, J. W. V., (2011). *Faust* (İ. Cankorel, Çev.). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Lukacs, G. (2011). *Goethe ve Çağı* (F. B. Aydar, Çev.). İstanbul: Sel Yayınları.
- Russell, J. B. (2001). *Mephistopheles/ Modern Dünyada Şeytan*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Shattuck, R. (2014). *Yasak Bilgi* (Z. Anlı, Çev.). İstanbul: İthaki Yayınları.
- Diederer, R., Valk, T., Borges, S. (2018). *Du bist Faust: Goethes Drama in der Kunst*. Germany: Prestel Verlag Publisher.
- Watt, I. (2014). *Modern Bireyciliğin Mitleri* (M. Doğan, Çev.). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.

Görsel Kaynakça

- Görsel 1:** Rembrandt-Faust (1652) 20.8 x 16 cm. Baskı Rijksprentenkabinet/Hollanda. <https://www.nationalgalleries.org/sites/default/files/styles/postcard/public/externals/104434.jpg?itok=TkVL7lTx> (Erişim Tarihi: 11 Eylül 2019).
- Görsel 2:** Caravaggio-Çalışma Odasındaki Aziz Jerome (1605) 112 cm × 157 cm. TÜYB Galleria Borghese-Roma/İtalya. (Erişim Tarihi: 11 Eylül 2019). https://www.paintinghere.com/painting/caravaggio_st_jerome_6328.html
- Görsel 3:** Faust ve Mephistopheles çalışmaları-Eugene Delacroix (1827) (sol) Faust ve Mefisto 45.5 x 37.7 cm TÜYB The Wallace Collection-Londra/İngiltere (sağ) Faust, Marguerite ile Hapishanede 38.6 × 27.2 cm. Litografi Victoria National Gallery Melbourne/Avustralya. 02 Eylül 2019. <https://www.brainpickings.org/2015/04/28/delacroix-goethe-faust/>
- Görsel 4:** Theodore Gericault-Gretchen, Dizlerinin Üstündeki Ölü Çocuğuna Zindanda Yas Tutuyor (1824) 24.3 x 18.3 cm. Kâğıt Üzerine Karışık Teknik M. Gobin-Paris/Fransa (Özel Koleksiyon). 11 Eylül 2019. <http://www.artnet.com/artists/th%C3%A9odore-g%C3%A9ricault/18>
- Görsel 5:** Theodor von Holst-Goethe'nin Fantezisini Temel Alan Faust (1810-1844) 1116 × 757 mm. TÜYB. Tate-Londra/İngiltere. 05 Ekim 2019. <https://eclecticlight.co/2019/02/12/painting-goethes-faust-6-walpurgis-night/>

- Görsel 6:** Dante Gabriel Rossetti-Faust ve Margarete Zindanda (1856) 17.8 x 12 cm. (Özel Koleksiyon). 11 Eylül 2019. http://www.artnet.com/artists/dante-gabriel-rossetti/faust-and-margaret-in-prison-V75Qa13eWlXrS1Q3_Y6R2g2
- Görsel 7:** Gabriel Von Max-Faust ve Gretchen Bahçede (1869) 58 x 44 cm. TÜYB Özel Koleksiyon (Basel). 17 Mayıs 2020. <http://www.gabrielvonmax.com/faustandgretchenoil.html>
- Görsel 8:** Henri de Toulouse Lautrec-Faust Opera (1893) 36.2 x 26.5 cm. Litografi Özel Koleksiyon (Worcester). 15 Ekim 2019. <https://www.ngv.vic.gov.au/explore/collection/work/117060/>
- Görsel 9:** Odilon Redon-Faust ve Mefisto(1880) 400 × 320 mm. Litografi Özel Koleksiyon (K. Braude Memorial Collection). 01 Ekim 2019. <https://www.artic.edu/artworks/142559/faust-and-mephistopheles>
- Görsel 10:** Kathe Kollwitz-Gretchen (1898) 25.9 x 21.2 cm. Litografi, Kupferstich-Kabinett, Dresden/Almanya. 11 Kasım 2019. https://www.art-prints-on-demand.com/a/kaethe_kollwitz/gretchen.html
- Görsel 11:** Salvador Dali-Kitap Okuyan Faust (1969) 38,1 x 27,9 cm. Gravür (Özel koleksiyon). 11 Eylül 2019. <http://lawrencegallery.net/Artwork-Detail.cfm?ArtistsID=487&NewID=14603>
- Görsel 12:** Max Beckmann-Faust (Faust serisi) (1943) Kara Kalem Özel Koleksiyon. 11 Eylül 2019. <https://auction.catawiki.com/kavels/18392619-max-beckmann-1884-1950-faust-im-alter>
- Görsel 13:** Julia Margaret Cameron-Gretchen (1870-1874) 349 x 262mm Fotoğraf V&A's Koleksiyon. 23 Ağustos 2019. https://en.wikipedia.org/wiki/File:Gretchen,_by_Julia_Margaret_Cameron.jpg
- Görsel 14:** Stukenbrok Blick-Gretchen (1906-1912) Renkli Fotoğraflama Özel Koleksiyon. 11 Eylül 2019. <http://www.goethezeitportal.de/wissen/illustrationen/johann-wolfgang-von-goethe/faust-und-gretchen-illustrationen/stukenbrok-faust.html>
- Görsel 15:** Antonio Tantardini-Faust ve Gretchen (1864) 130×74×83.5 cm. Mermer Galleria d'Arte Moderna - Milano/İtalya. 27 Ağustos 2019. <http://munichandco.blogspot.com/2018/02/faust-und-gretchen-une-oeuvre-de.html>
- Görsel 16:** Augustus Saint Gaudens-Eva Rohr (1872) Mermer 47.3 x 23.5 x 16.5 cm. Özel Koleksiyon (Allan H. Smith). 11 Eylül 2019. <https://www.metmuseum.org/toah/works-of-art/1990.317/>
- Görsel 17:** Eugene Antoine Aizelin-Margarete (1821-1902) 69 x 20.5 x 27 cm. Bronz Özel Koleksiyon. <http://www.artnet.com/artists/eugene-antoine-aizelin/marguerite-HOZisnvYOLuBrQsmYY4-hA2>
- Görsel 18:** Louis Alexandere Lefevre Deslongchamps-Margarete Kilisede(1878) 76 x 67 x 57 cm. Bronz Park van Tervuren Parkı/Belçika. 17 Mayıs 2020. <https://statues.vanderkrogt.net/object.php?webpage=ST&record=bevb027>
- Görsel 19:** Mark Antokolski-Mephisto (1883) 94×34 cm. Mermer Rus Devlet Müzesi. 15 Ekim. 2019. [https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Mephisto_by_Mark_Antokolski,_marble_\(GTG,_after_1883\)_by_shakko_10.jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Mephisto_by_Mark_Antokolski,_marble_(GTG,_after_1883)_by_shakko_10.jpg)

- Görsel 20:** Pierre Eugene Emile Hebert-Mephisto (1855) 45 cm. Bronz Özel Koleksiyon. 11 Eylül 2019. <https://www.mutualart.com/Artwork/MEPHISTO/E0CE239FA4C9279D>
- Görsel 21:** Gustav Eberlein-Faust ve Mephisto (1902) Mermer Roma/İtalya. 11 Eylül 2019. <https://www.flickr.com/photos/sjaakkempe/26637798522>
- Görsel 22:** Marc Quinn-Faust 59.7 cm. (1988) Karışık Malzeme (Balmumu vb.) Özel Koleksiyon. 11 Eylül 2019. <http://marcquinn.com/artworks/faust>
- Görsel 23:** (üst) C.D. Friedrich-Ayın Önündeki İki Adam (1825) 34.9 x 43.8 cm TÜYB Metropolitan Sanat Müzesi-New York/Amerika. 11 Eylül 2019. <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/438417>
- Görsel 24:** (alt üç görsel) F. W. Murnau-Faust: Bir Alman Hikayesi (Faust: Eine Deutsche Volkssage) (1926) 107 Dakika, Siyah-beyaz. 11 Eylül 2019. https://www.google.com/search?q=google+murnau+faust&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ved=0ahUKEwi9r6iixdXlAhWkQEEAH-VFGCb8Q_AUIEigB&biw=1366&bih=668_
- Görsel 25:** Faust filmleri (Kendi oluşturduğum kolaj). 15 Ekim 2019. https://www.google.com/search?biw=1366&bih=668&tbm=isch&sa=1&ei=drbCXdGTH6LVgwFj5fABw&q=+faust+films&oq=+faust+films&gs_l=img.3...16605.18833..19003...0.0..0.125.807.0j7.....0....1..gws-wiz-img.....0j0i30j0i5i30j0i8i30.7155jpy03L4&ved=0ahUKEwjRqqelxdXlAhWi6u-AKHcTHBXgQ4dUDCAc&uact=5